

هویت و امنیت

تألیف

دکتر علیرضا خسروی

(عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

انتشارات تمدن ایرانی

۱۳۹۴

سرشناسنامه :	خسروی، علیرضا، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور :	هویت و امنیت
مشخصات نشر :	تهران: تمدن ایرانی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری :	۱۳۵ ص.
شابک :	۹۷۸-۹۶۴-۹۹۵۹-۳۹-۹
وضعیت فهرستنویسی :	فیبای مختصر
یادداشت :	فهرستنویسی کامل این اثر در نشانی: http://opac.nliai.ir قابل
	دسترسی است.
شماره کتابشناسی ملی :	۳۷۹۶۶۸۶

هویت و امنیت

تألیف :	دکتر علیرضا خسروی
حروفچین :	محمود قره‌داغلی
طراح جلد :	خلال رسولی
ناشر :	انتشارات تمدن ایرانی
لیتوگرافی و چاپ :	کسری
نوبت چاپ :	اول - ۱۳۹۴
شمارگان :	۱۰۰۰ نسخه
شابک :	۹۷۸-۹۶۴-۹۹۵۹-۳۹-۹
قیمت :	۷۵۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان شهدای زاندارموی، پلاک ۴۳

ص ب: ۹۱۹-۱۳۱۴۵ تلفکس: ۶۶۴۱۵۴۶۷ - ۶۶۴۱۵۴۸۸

www.rinsweb.ir

نشانی اینترنتی مؤسسه مطالعات ملی:

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
سخن ناشر	۵
مقدمه	۷

فصل اول: هویت

مفهوم‌شناسی هویت	۱۳
هویت ملی	۱۷
هویت و انواع دیدگاه‌های فرائظری	۱۹
مؤلفه‌های هویت‌ساز و اهمیت راهبردی اولویت‌بندی آنها	۲۲
هویت ملی ایرانیان	۲۶
هویت سیاسی	۲۹
امنیت هویتی (هستی‌شناختی)	۳۴
ناامنی هویتی	۳۷
بحران هویت و بحران‌های چندگانه	۴۱
هویت و سبک زندگی	۴۲
هویت و نقش آن در سیاست امنیتی‌سازی	۴۹

۵۱	گفتمان و نقش آن در شکل‌گیری هویت سیاسی
۵۴	یادداشت‌ها

فصل دوم: امنیت و هویت

۵۵	مفهوم‌شناسی امنیت
۵۹	متغیرهای امنیت‌ساز در مکتب امنیتی امام خمینی (ره)
۶۴	هویت و معنابخشی متغیرهای امنیت‌ساز
۶۴	امام خمینی (ره)، هویت دینی و امنیت هویتی
۶۹	گفتمان انقلاب اسلامی و سایر مؤلفه‌های هویت‌ساز
۷۲	امام خمینی (ره) و تفکیک‌ناپذیری هویت دینی از هویت سیاسی
۷۹	هویت و رابطه آن با امنیت در مکتب امنیتی امام خمینی (ره)؛ ظهور مسائل امنیتی
۸۹	هویت و رابطه وحدت با امنیت
۹۵	وحدت یک تکلیف شرعی
۱۰۱	هویت و رابطه استقلال با امنیت
۱۰۳	هویت و رابطه تربیت با امنیت
۱۰۵	یادداشت‌ها
۱۰۷	نتیجه‌گیری
۱۲۱	منابع

به نام خدا

سخن ناشر

آنان که دغدغه و دلمشغولی تفکر، تأمل و اندیشه در حوزه هویت دارند می‌دانند که نسل‌های آینده رشد و تعالی یا رکود خود را مدیون «هویت‌پژوهی» در دوره‌های مختلف تاریخ هستند. اندیشیدن و تحقیق در مورد هویت، صرفاً ناشی از مسئولیت نیست، بلکه نتیجه تفکر همزمان به امکان هستی و نیستی انسان است؛ دو امکانی که یکی موجب حس مسئولیت جمعی و دیگری موجب حس جاودانگی در انسان است.

براین اساس، تحقیق و مطالعه در زمینه مبانی و مؤلفه‌های هویتی در ایران در راستای حفظ و تقویت هویت ملی کشور عزیزمان که قدمتی به فراخنای طول تاریخ دارد، به‌ویژه در عصر حاضر که با تعدد مراکز هویت‌ساز و هویت‌فرست مواجه‌ایم، و بسیاری از این مراکز در تقابل با هویت ایرانی - اسلامی قرار دارند، از ملزومات و ضروریات محسوب می‌شود. از سوی دیگر، مطالعه جوامع و دولت‌ها در عصر جهانی‌شدن نشان از قبض و بسط و تحولات سریع در امور مختلف از جمله «هویت ملی» دارد که این امر نیز هویت‌پژوهی در دنیای امروز را ناگزیر می‌سازد.

به علاوه، مقوله هویت ملی، به‌ویژه در ایران، از جمله موضوعات زیربنایی است که ارتباط مستقیم و تنگاتنگ با پرسمان‌های کلان از قبیل

وحدت و انسجام ملی، توسعه ملی، منافع ملی، نظم اجتماعی، ثبات سیاسی و امنیت ملی دارد.

در یک طبقه‌بندی، هویت ملی دارای سطوح مختلف مانند ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی و ابعاد مختلف مانند دینی، تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و... است. بررسی تمامی این سطوح و ابعاد و تحولات مرتبط با آنها در مجموعه کتاب‌هایی که طیف گسترده‌ای از مخاطبان و علاقمندان به مباحث هویتی را دربرمی‌گیرد، توسط انتشارات تمدن ایرانی و با بهره‌گیری از متخصصان و کارشناسان فرهیخته موضوع صورت گرفته است. از آنجا که هویت یک موضوع بین رشته‌ای است، مجموعه کتاب‌های حاضر به گونه‌ای طراحی و تدوین شده است که برای علاقمندان رشته‌های مختلف از جمله علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، روان‌شناسی، تربیت بدنی و ورزش، هنر و معماری، جغرافیا، تاریخ، زبان و ادبیات فارسی، اقتصاد و... مفید و قابل استفاده باشد. کتاب حاضر با عنوان «هویت و امنیت» یکی از این مجموعه کتاب‌هاست که خواندن آن به علاقمندان مباحث هویتی توصیه می‌شود.

انتشارات تمدن ایرانی امیدوار است که انتشار این کتاب، گامی درخور در زمینه حفظ و تقویت مبانی و مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی و پاسخ مناسبی به دغدغه‌مندان و تلاشگران در این زمینه باشد.

انتشارات تمدن ایرانی

مقدمه

اگرچه هنگامی که بحث از امنیت می‌شود به ناگاه ذهن‌ها به سوی برداشتی خاص و مضیق از آن مفهوم که ارتباط با نظم و ثبات فیزیکی دارد سوق می‌یابد، اما تأمل و تعمق در مفهوم مذکور، به وضوح پرمایه‌گی آن را به‌عنوان دالّی فراگیر و برخوردار از معانی متعدد در تمامی سطوح تحلیل و در همه حوزه‌های موضوعی علوم اجتماعی و علوم انسانی متبلور می‌سازد. به بیانی ساده‌تر، اگرچه در تفکرات سنتی و مدرن غربی، مفهوم «امنیت» در ذیل و معطوف به مفهومی بنام «دولت» و در ارتباط با مؤلفه سرزمین و مرزهای جغرافیایی (به‌عنوان یکی از چهار عنصر شکل‌دهنده دولت - ملت) محبوس می‌شود، اما با ظهور و بروز چالش‌های امنیتی جدید، کاستی‌های برداشت مضیق از امنیت، به وضوح برای همگان روشن و مبرهن می‌شود. از این‌رو امروزه امنیت و به‌طور دقیق‌تر امنیت پایدار، مفهومی وابسته به صرفاً فقدان تهدیدات نظامی پنداشته نمی‌شود، بلکه همزمان و مهم‌تر از آن به مفاهیم دیگری نظیر: توسعه، آزادی، مشارکت، وحدت، تربیت، عدالت و... نیز وابستگی شدید و غیرقابل انکاری دارد. از این میان مفهوم «هویت» به واسطه پرمایه‌گی منحصر آن بیش از همه مفاهیم مذکور، در پیوند با امنیت

بوده و جالب‌تر این که همزمان نقش متغیر میانه را نیز در ارتباط میان سایر مفاهیم با امنیت ایفا می‌کند. این هویت است که در تمامی عناصر مختلف مورد اشاره، یکی را از دیگری متمایز می‌سازد و همین تمایز است که منطقه بروز و ظهور مسأله امنیتی در نقاط مواجهه و تقاطع می‌شود. اگر در مبحث عناصر مرتبط با امنیت از وحدت و انسجام داخلی به‌عنوان یکی از عناصر اصلی سخن گفته می‌شود، ابهامی که بر جای می‌ماند دایره و شمولیت وحدت است که بی‌شک با مفهوم هویت تعریف می‌شود. یا اگر در گفتمان انقلاب اسلامی، استقلال و نفی وابستگی زیربنای رسیدن به امنیت و سعادت است، پیش از هر چیز مسأله مذکور به ضرورت این ارتباط و جرایب آن مرتبط است که بی‌تردید در مفهوم «هویت» و تعریفی که از آن ارائه می‌شود گره می‌خورد.

بنابراین، هدف اصلی این نوشتار، تبیین رابطه میان هویت و امنیت و به عبارتی دیگر، چگونگی اثرگذاری هویت و تعریف از آن بر امنیت است. سعی ما بر این خواهد بود تا نشان دهیم چگونه تعریفی خاص از هویت که متبلور در مفهوم «دولت - ملت» است، منجر به برداشتی ویژه از امنیت می‌شود و نیز این که چگونه تعریفی دیگر از هویت که به‌صورت خاص در مباحث گفتمانی و نظریات فرهنگ پایه نظیر گفتمان انقلاب اسلامی بر آن تأکید می‌شود، عملاً ناکارآمدی تعریف رایج از امنیت را آشکار و ریشه ناامنی‌های روزافزون جوامع بشری را نیز در تعریف نادرست از کیستی من و ما و به عبارتی تعریف نادرست از هویت در تمامی سطوح فردی و جمعی می‌بیند. برای رسیدن به این هدف محقق سؤالات ذیل را در کانون توجه خود قرار می‌دهد.

سؤال اصلی

چه رابطه‌ای میان هویت و امنیت وجود دارد؟

سؤالات فرعی

۱- هویت چیست و چگونه تعریف از هویت به سطوح تحلیل امنیت شکل می‌دهد؟

۲- امنیت هویتی و ناامنی هویتی چیست؟

۳- چگونه هویت، چستی مسائل امنیتی را در هر گفتمانی شکل می‌دهد؟ این مهم در گفتمان انقلاب اسلامی به چه صورت است؟

۴- چگونه هویت نقش متغیر معنابخش را به سایر مفاهیم امنیت‌ساز نظیر: توسعه، عدالت، آزادی، تربیت و... ایفا می‌کند؟

به‌طور کلی مطالب کتاب به دو بخش سازماندهی شده است. در بخش نخست به هویت و سایر موضوعات مرتبط با آن پرداخته می‌شود. در این بخش ضمن توضیحاتی مختصر پیرامون مفهوم هویت و هویت ملی، بر موضوع مؤلفه‌های هویت‌ساز و اهمیت اولویت‌بندی آنها تمرکز ویژه می‌شود و بر همین اساس سعی خواهد شد تا از بستر همین اولویت‌بندی، گزاره‌ای نظری و عام درخصوص رابطه میان هویت و امنیت ارائه گردد که مبتنی بر آن نظریه‌ای در باب هویت از استحکام، پویایی و پایداری بالاتر و بهتری برخوردار است که از میان عوامل هویت‌ساز، اولویت هستی‌شناسانه را به مؤلفه‌ای دهد که در سطح درونی، دایره شمول و چسبندگی وسیع‌تر و مناسب‌تری دارد، و در سطح بیرونی؛ بیشترین تمایز را با «دگر» خود ایجاد کند. این گزاره از این منظر حائز اهمیت است که اصولاً از عهدنامه

و ستفالی تاکنون هویت انسان‌ها مبتنی بر فیزیک و محصور در مرزهای جغرافیایی در قالب واحدهای به نام دولت - ملت بر ساخته شده است؛ حال آن‌که تحولات ناشی از مدرنیته به مرور شرایطی را خلق کرده است که همچون آنتی تزی قوی مبانی هویت‌سازانه مرزهای جغرافیایی مورد تأکید دنیای مدن را نفوذپذیر و بسیار سیال نموده است. از این روست که امروزه ادعای جریانات ملی در کشورهای مختلف در تطابق با واقعیت‌های فرهنگی و اجتماعی مردم آن کشور سنخیت چندانی ندارد و همین تفاوت‌ها نوعی از تضادهای هویت‌خواهانه را در درون مرزهای پیشینی جوامع در قالب تمایلات هویت‌خواهانه و استقلال‌طلبانه به نمایش گذاشته است. علاوه بر این، از محدود شدن ساختار زبان ملی در نتیجه درآمیختگی با واژگان زبان‌های بیگانه، تا فراموشی آداب و رسوم تاریخی و فرهنگی ملت‌ها ناشی از هجوم فرهنگ‌های مسلط، شکل‌گیری فضاهای جدید (فضای مجازی) و به‌طور کلی درآمیختگی سبک زندگی ملت‌ها که بیش از تفاوت‌ها، موید همسانی و یکسانی خیره‌کننده‌ای در تمامی اجزای مؤلفه‌های هویت‌ساز؛ از شیوه‌های تعامل و ارتباط گرفته تا نحوه پوشش و حتی نوع و نحوه تغذیه، همگی از نشانه‌های کمرنگی و افول قابل ملاحظه تمایزات حقوقی و هویت‌سازانه پیشینی است. اینها همه از موضوعاتی است که تا چند دهه پیش کمتر سخن از آن به میان می‌آمد و اصولاً آنچنان در حاشیه امن قرار داشت که در اغلب تئوری‌های امنیت، سخنی از ویژگی‌های انسان و اجتماع به میان نمی‌آمد و همگی در قالب مفهومی به نام دولت - ملت - ملت مفروض گرفته می‌شد. اگرچه در دهه‌های اخیر، تعریف موسع از امنیت و تعیین اهداف مرجع چندگانه نیز مورد تأکید برخی نظریه‌پردازان و به‌ویژه مکتب

کپنهاک قرار گرفته است، اما این تلاش‌ها نیز به واسطه تفوق نگاه دولت محور و تمرکز بر اروپا، معطوف به برداشتی خاص از امنیت جامعه و گروه است که علی‌رغم رفع بسیاری از کاستی‌های تک‌سونگر پیشینی، در مقام ارتباط میان هویت جامعه، نظام سیاسی و بقای حکومت دارای کاستی‌هایی است. از این رو، آنچه که در این بخش مورد تأکید قرار می‌گیرد نحوه پیوند خوردن هویت و سبک زندگی با امنیت است و برای همین منظور ضمن اشاره به مسأله هویت سیاسی، از جایگاه راهبردی هویت سخن به میان آمده و توضیحاتی پیرامون امنیت هویتی و ناامنی هویت بنیان ارائه خواهد شد. سعی بر این است تا ضمن پرهیز از پرداختن به مباحث حاشیه‌ای، نوعی پیوند میان هویت، سیاست و امنیت در قالب واقعیتی به نام نظام سیاسی و نقش آن در چگونگی تقویت و تضعیف هویت ملی ارائه و رابطه آن با بقا و امنیت نظام توضیح داده شود. در این بخش هم‌چنین اشاراتی به سیاست امنیتی‌سازی و نیز نقش گفتمان در شکل‌گیری هویت سیاسی ارائه می‌شود. در بخش دوم ضمن توضیحاتی مختصر از مفهوم امنیت و برداشت‌های مختلف از آن، مطالبی پیرامون متغیرهای امنیت‌ساز ارائه می‌شود. از آنجا که جهت‌گیری و تمرکز اصلی کتاب بر تبیین رابطه میان هویت با امنیت است، در هر دو بخش (علی‌رغم تفکیک اشاره شده)، همزمانی پرداختن به دو مفهوم مورد اشاره مدنظر بوده و تلاش شده است تا از توضیحات تخصصی و جداگانه و نیز ورود خاص به مفهوم امنیت پرهیز شود. لذا آنچه که در بخش نخست و در ذیل مفهوم هویت به آن اشاره می‌شود، در حقیقت چارچوب نظری و قالب محتوایی کتاب محسوب شده و سایر مطالب در ظرف آن و مرتبط با آن گردآوری و تحلیل شده است. علاوه بر

این، چون محتوای کتاب برای خوانندگان ایرانی تدوین شده است، در تدوین مطالب آن و در ظرف تبیین نظری رابطه میان هویت و امنیت، به گفتمان انقلاب اسلامی و نگاه بومی به رابطه مذکور نیز توجه شده و برای این منظور در بخش دوم کتاب غالباً به دیدگاه‌های امام خمینی (ره) به عنوان مؤسس اصلی این گفتمان استناد شده است. از آنجا که بازگشت به خویشتن و به عبارتی جایگاه دین به واسطه ماهیت فطری آن در برساختن و یا بازتعریف هویت ملی ایرانیان پس از انقلاب اسلامی نقش اساسی داشته و اصولاً هویت نظام سیاسی برآمده از انقلاب ۵۷، بیش از هر چیز در احیای مجدد دین و ایجاد پیوند میان دین و سیاست تجلی پیدا کرده است، سعی می‌شود تا چارچوب نظری بخش نخست با درآمیختن با دین در قالب مفهوم هویت دینی و رابطه آن با امنیت نظام مورد توجه ویژه قرار گیرد. برای این منظور با اقتباس از مکتب امنیتی امام خمینی، رابطه میان هویت و نقش واسطه‌ای آن با سایر متغیرهای امنیت‌ساز تشریح می‌شود و بر همین اساس بعضاً گزاره‌هایی سیاست‌گذارانه در بخش‌هایی از کتاب ارائه می‌شود. در نتیجه‌گیری نیز با اقتباس از مطالب اشاره شده در دو بخش پیشین و مرور یافته‌های پژوهش، ضمن ارائه تبیینی روشن و راهبردی از مفهوم جامعه امن و ارائه شاخصی برای سنجش میزان تحقق جامعه امن، با ارجاع به گفتمان انقلاب اسلامی مدل فرایندی جامعه امن و ناامن ارائه و در نهایت ملاحظات برای سیاست‌گذاری کلان پیرامون جامعه امن ارائه شود.

دکتر علیرضا خسروی

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

Ali.khosravi@ut.ac.ir